

KIRIM TATAR MİLLÎ KURTULUŞ HAREKETİNİN KISA TARİHİ

Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu

KIRIM

**KIRIM TATAR
MİLLÎ KURTULUŞ
HAREKETİNİN KISA
TARİHİ**

Mustafa Abdülcemil KIRIMOĞLU

Rusça'dan Türkçe'ye Çeviren:
Doç. Dr. Hakan Kırmırlı

Ankara 2004

Birinci Baskı
Mayıs 2004

Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği
Genel Merkezi Yayınları, No.: 6

ISBN 975-96488-5-7

İsteme Adresi:

Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi
Meşrutiyet Cad., No.: 20/14, 06640 Kızılay / Ankara
Telefon : (312) 419 47 49 - 419 47 50
Faks : (312)419 47 51
E-posta : genelmerkez@kirimderneai.org.tr

Baskı : Genç Büro Reklam Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel : (0312)418 76 64
E-posta : gencburo@gencburo.com

Kapak Resmi : Kırım'da ikâmet izni verilmediği için kendini
yakan Musa Mamut'un cenaze töreni
(Beşterek Köyü - Kırım, Haziran 1978)

Kapak Düzeni : Halûk Karahan

Kırım Tatar millî kurtuluş hareketinin tarihi, Kırım Tatarların devleti olan Kırım Hanlığı'nın Nisan 1783'de ortadan kaldırılarak topraklarının Rusya imparatorluğuna ilhak edilmesiyle başlar. Bu hareket, sadece dramatik olaylarla değil halkın değişen hayat şartlarına bağlı olarak sürekli değişen mücadele şekilleri ve metotlarıyla sürdürülegelmiştir.

Kırım'ın Rusya askerleri tarafından işgalini müteakip ilk yıllar içinde Kırım Tatarları ülkelerini silâhlı mücadele yoluyla kurtarmaya çalıştılar. Ne var ki, Kırım halkı 1768-1774 Rus-Türk Savaşı boyunca çok zayıf düşmüş ve yıkıntıya uğramıştı. Hiç de uzak görüşlü olmayan bir politikayla Rusya taraftarı bir çizgi izleyen son Han Şahin Geray'ın ve II. Yekaterina'nın vermeyi vaadettiği zadegan unvanlarına kanan onun saray çevresinin ihanetiyle de karşılaşılmıştı. Bu sebeplerden, Kırımlıların sömürgecilere başarıyla karşı koyabilecek güçleri kalmamıştı.

Zâten o ana kadar kendisinden daha zayıf komşularından büyük ölçüde topraklar ilhak etmeyi başarmış olan Rusya esareti altına aldığı ve topraklarını kolonileştirdiği halkların direnişlerini bastırma yönünde büyük bir tecrübeye sahipti. Böylelikle, (içlerinde en büyükleri Kezlev ve Bahçesaray'dakiler olmak üzere) Kırım Tatarları tarafından birbiri ardına kalkışılan bir kaç ayaklanma da şiddetle bastırılmıştır. Aralarında tamamen barışçı insanların da bulunduğu on binlerce kişi yaşına yahut cinsiyetine bakılmaksızın Rus ordusu tarafından sırf sindirme maksadıyla yok edildi. Potansiyel olarak sömürgecilere karşı hareketleri teşkilatlandırabileceği ve

bunların başına geçebileceği düşünölen halk nezdinde en itibarlı, mümtaz şahsiyetler bilhassa ortadan kaldırıldılar. Bu şekilde, 1783'ün Nisan ayının sonlarında, II. Yekaterina'nın Kırım'ın Rusya'ya ilhak edildiğine dair manifestosunun ilânını takip eden günler içerisinde Karasu bazar'da bir kaç bin âlim, asker ve din adamı kılıçtan geçirildi.

Kırım'daki hâkimiyetini sürdürmek isteyen Rusya Kazan ve Hacitarhan (Astrahan) hanlıklarını istilâsını müteakip uygulamış olduğu metotları çok daha sert ve sistematik bir tarzda tekrarladı. Bunun açık sebepleri vardı: Bir kere, Kırım yarımadasının tabi şartları ve coğrafi mevkii Rusya için bütün evvelce ilhak ettiği topraklarla mukayese edilemez derecede büyük önem taşımaktaydı. Dahası, Rusya'nın İstanbul'u ele geçirme ve Akdeniz'e bir çıkış temin etme yönündeki müteakip yayılcılık plânları için de Kırım'a sahip olmak şarttı.

Rusya imparatorluğunun idarecileri serbest Kırımlıların itaatkâr Rusya tebaları olacaklarına ve sertlik şartlarına çabucak boyun eğeceklerine inanmıyorlardı. Bu yüzden, Rusya'nın Kırım'daki temel stratejisi mümkün olan en çabuk tarzda buranın yerli halkını oradan çıkartarak, yerine Rusya'nın iç vilâyetlerinden getirilecek insanları yerleştirmek doğrultusunda idi. Nitekim, bu gayenin hayata geçirilebilmesi için zengin tecrübeler dayanan evvelce tatbik edilmiş metotlara müracaat edildi: Suçsuz halk şiddete ve sistematik soygunlara maruz bırakıldı, en bereketli topraklar Çarlık erkânı tarafından gasp edildi ve Kırım Tatarları ziraat açısından uygun olmayan arazilere sürölerek hayatlarını idame imkânlarından mahrum bırakıldılar. Dahası, gayet mümin insanlar olan Kırım Tatarlarının son derece hassas oldukları dinî varlıkları kabaca tahkir edildi. Bu arada, Müslüman din adamları kisvesindeki özel yetiştirilmiş ajanlardan da faydalanıldı. Bu gibileri güya Osmanlı Padişahı'nın Kırım Tatarlarını dindaşları Osmanlı imparatorluğunun topraklarına göç etmeye çağırıldığı sahte fermanlar dağıtıyorlardı.

Böylece, uzun yıllar boyunca devam edecek olan kitle göçleri başladı. Rusya'nın Kırım Tatarlarına yönelik siyasetinin sertleşmesine yahut liberalleşmesine bağlı olarak, bu hicretsüreci bazı dönemlerde hız kazanıyor, bazen de yavaşlıyordu. Muhaceret olgusu en yüksek derecesine 1853-1856 Kırım Savaşı'nı müteakip ulaştı. Bu dönemde Rusya idaresi savaştaki küçük düşürücü mağlubiyetini Kırım Tatarlarının "ihanesine" bağlama gayretine girerek, onlara karşı baskılarını şiddetle arttırdı.

Neticede, bazı hesaplamalara göre Kırım Hanlığı devrinde nüfusu yaklaşık iki milyon olan Kırım Tatar halkının sayısı 1897'de 1 86.000'e düşecekti. Bu rakam Kırım'ın toplam nüfusunun ancak % 34'ü netekabül etmekteydi.

Kırım'ın istilâsının en başından itibaren sömürgeciler Kırım Tatar halkının maddî ve manevî kültürünü yok etmeye girişmişlerdir. Kırım'daki Rus hâkimiyetinin daha ilk yıllarında yüzlerce mektep ve medrese ortadan kaldırıldı. 800'ü aşkın cami yerle bir edildi yahut kışla veya kiliseye çevrildi. 1833'de bütün Kırım boyunca Müslümanlara ait kitaplar toplanarak yakıldı ki, bunlar arasında eşi bulunmayan nadir kitaplar da bulunuyordu. Kırım Tatar millî hareketi bu ilk devrinde tamamen mağlûp olmuştu.

Bu hareketin Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden tam yüz yıl sonra başlayan ikinci devri ise bütünüyle başka bir karakter taşır. Hareketin bu ikinci etabının kurucusu ve hiç tartışmasız lideri sadece Kırım'da değil, bütün Rusya imparatorluğu'nda çok iyi tanınan büyük edebiyatçı ve yayıncı ismail Bey Gaspırah'ydı. Gaspıralı Kırım'ın toprak olarak istiklâlini kazanması hedefine yönelmiş değildi; zira böyle bir hedef mevcut şartlar altında gerçekçilikten tamamen uzak ve ufuksuzdu. Bunun yerine, Gaspıralı, Kırım Tatarlarının ve Rusya imparatorluğu'ndaki diğer Müslüman halkların maarif sistemlerinin radikal bir şekilde ıslah edilmesini, sömürge halklarının, öncelikle de

daha gerçekçi şekliyle dil ve din bağlarıyla birbirlerine bağlı bulunan Türk halklarının birleşmelerini ve kültürel açıdan bir yeniden doğuş sürecine girmelerini amaçlıyordu. Gaspıralı, Müslüman halklar arasında hayatın bütün sahaları için yüksek kalitede kadroların hazırlanması, onların imparatorluğun ekonomik, kültürel ve siyasî hayatına cezbedilmeleri ve nihâitahilde totaliter Ortodoks-monarşist Rusya imparatorluğu'nun bütün halkların hukukunun ve şu cümleden kendi kaderlerini tayin haklarının tanınacağı demokratik bir yapıya dönüşmesini öngörmekteydi. Bu fikirler Gaspıralı tarafından 1883'de Bahçesaray'da çıkarılmaya başlanan ve onun hayatının sonuna (1914'e) kadar editörlüğünü yaptığı, 20 yıl boyunca Rusya imparatorluğu'ndaki yegâne Müslüman gazetesi olma özelliğini koruyan *Tercüman'öa* ve yine onun tarafından teşkil ve ıslah edilen yüzlerce usûl-i cedid (yeni usûl) mekteplerinde yaygın bir şekilde propaganda edilmekteydi.

Tercüman gazetesi ve onun yayıncısı etrafında imparatorluğun Müslüman halklarının yeni ortaya çıkmakta olan intelligentsiyasının en iyi unsurları toplanmıştı. Bunlar 1917 Şubat ihtilâli'ni müteakip kendi halklarının millî kurtuluş hareketlerinin başlarına geçecekler, ancak bilâhare, Stalin diktatörlüğü yıllarında tamamen yok edileceklerdi.

İsmail Bey Gaspırah'nın insanî idealleri Batı'nın entellektüel çevrelerinin de dikkatini çekmiştir. Onun fikirlerine bu çevrelerin duyduğu ilgi ve sempatinin en önemli bir delili, bir grup Batılı âlimin onu Nobel mükâfatına aday göstermeleridir. Ne var ki, fikirleri sadece Rusya'nın değil o devrin diğer kudretli büyük devletlerinin, bu meyanda hâkimiyeti altında çok sayıda Müslüman halklar bulunan Büyük Britanya'nın, yüksek idare çevrelerinin menfaatlerine uygun düşmeyen Gaspıralı bu mükâfatı kazanamadı.

XX. yüzyılın başlarında Kırım'da Gaspıralı'nın görüşlerinden başka görüşler de ortaya çıktı. Bunlar ona karşı bir muhalefet mahiyetinde değillerse de, daha radikal ve inkılâpçı özellikler taşımaktaydı. Kırım Tatar millî hareketinin bu akımının temsilcileri Rusya Devlet Duması'nda milletvekili olan ve 1907'de Karasubazar'da *Vatan Hadimi* gazetesini çıkaran Abdürreşid Mehdi (Mediyev) etrafında toplanmışlardı. O dönemde, Türkiye'deki Kırım Tatar diasporası ve öncelikle de orada okuyan Kırım Tatar talebeleri arasında da birtakım hareketler ortaya çıktı. Bu talebeler tarafından meydana getirilen gizli "Vatan Cemiyeti" Kırım'daki vatandaşlarıyla sürekli bağlantı halinde olup, Kırım'da illegal anti-monarşik yayınlar dağıtmaktaydı.

Böylece, 1917 Şubat ihtilâli patlak verdiğinde, Kırım Tatar millî hareketi aydın ve inkılâpçı-demokratik kadrolardan oluşan yeteri kadar güçlü bir yapıya kavuşmuş bulunuyordu. Bu kadrolar kendi vatanlarında hâkimiyeti ele almaya ve idare etmeye muktedirlerdi. Bununla birlikte, Kırım Tatar liderlerinin Kırım'da faaliyet gösteren demokratik çizgideki Rus partileriyle birlikte Kırım Tatar halkının kendi kaderini tayin hakkına saygı esasında bir idare teşkil teşebbüsleri müsbet bir netice vermedi. Zira, ne yazık ki, pekçok Rus partisinin demokrattığı, aynen günümüzde de görüldüğü üzere, imparatorluk hâkimiyeti altındaki halkların kendi kaderlerini tayin hakkı meselesi gündeme geldiği anda sona eriyor yahut pek zayıflıyordu.

23 [10] Aralık 1917 günü Kırım Tatar Millî Kurultayı Kırım Demokratik Cumhuriyeti'ni ilân etti. Bu cumhuriyetin anayasası (Kanûn-ı Esâsîsi) milliyet ve dinî inanç farkı gözetilmeksizin bütün yurttaşların eşitliğini, Kırım'da yaşayan herkesin siyasî ve mülkî haklarını korumayı garanti etmekteyse de, Kırım'daki Rus basını ülke sakinlerini Tatar "diktatörlüğü" tehdidinden söz ederek korkutmatan

geri durmuyordu. Yalnızca, beliren Bolşevik tehlikesini yeteri kadar idrak eden küçük bir grup Rus subayı Kurultay tarafından seçilen hükümetle sıkı bir işbirliğine girerek, yine Kurultay'ın askerî teşkilatı olan Kırım Kumandanlığı'nda görev aldı.

Bu şartlar altında, Kırım Tatarlarının temel müttefikleri Kırım'daki Ukrain teşkilatları ve 1917 Kasım ayında bağımsızlığını ilân eden Ukrayna devletiydi. Bunlar Rusya imparatorluğu'nun ihyası tehlikesi karşısında sabık imparatorluğun sınır bölgelerindeki dağınık güçleri bir araya getirmeye çalışmaktaydı. Ne var ki, genç Ukrayna Cumhuriyeti bizzat kendi istiklâlini bile muhafaza edemeyecek kadar güçten yoksundu.

Kırım Tatar askerî birlikleri Kırım'da Bolşevik sürülerine karşı duran yegâne güç durumundaydı. Bununla birlikte, karşılıklı güç dengesi Kırım Tatarlarının son derece aleyhindeydi. 25-26 [12-13] Ocak 1918'de Bahçesaray önlerinde vuku bulan muharebede Kızıl Ordu ve Karadeniz Filosu Bolşevik güçleri kat kat daha üstün durumda oldukları Kırım Tatar birliklerini mağlûp ettiler. Kırım Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin reisi Noman Çelebi Cihan tevkif edildi ve 23 Şubat 1918'de Akyar (Sevastopol) hapishanesinde kurşuna dizildi. Kırım Tatarları düzenledikleri isyanlarla Bolşeviklere karşı koydular. Nisan 1918'de Bolşevikler tarafından teşkil edilmiş olan Tavrida Sovyet Cumhuriyeti hükümetinin bütün kadrosu başbakan Anton Slutskiy ile birlikte Kırım Tatar güçleri tarafından ele geçirilerek idam edildi.

Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin nihâî olarak teşkilini müteakip, Ekim 1921 'de idarî açıdan Rusya Federasyonu'na bağlı Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti teşkil edildi. Sovyet Rusya Milliyetler İşleri Halk Komiserliği'nin [Bakanlığı'nın] yarı resmî organı olan *Jizn natsionalnostey* gazetesi, uzun yıllar boyunca Kırım Tatar halkına karşı Çarlık hâkimiyeti tarafından sürdürülegelen kriminal siyaset göz

önüne alındığında, Kırım Tatarlarının millî devlet kurumunun ihyası anlamında bu cumhuriyetin kuruluşunu Kırım Tatarlarına ödenen bir nevî tazminat olarak değerlendirmektedir. *Jizn natsionalnostey* Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilânının propaganda açısından önemini de açıkça ortaya koyuyordu. Bolşevik liderlerinin tasavvuruna göre, Kırım Tatarlarının millî-teritoryal muhtariyetinin teşkili Şark halklarına Sovyet hâkimiyetinin ne kadar âdil ve hukukî olduğunu gösterecek ve onların Sovyet devletine sempatilerini celbedecekti. Aynı gazetede kaydedildiği üzere, Kırım MuhtarSovyet Sosyalist Cumhuriyeti Şark halkları için yol gösterici bir meşale olacaktır. Bütün bunlar ve o sıralarda Sovyet hâkimiyetinin kendisini yeteri kadar sağlam hissetmemesi, Sovyet iktidarlarının ilk 7-8 yılı boyunca Kırım Tatarlarına karşı neden nisbeten liberal bir siyaset izlediğini izah etmektedir.

1921 -1922 yıllarında Kırım'da yaşanan açlık felâketi 100.000 kişinin canına mal oldu ki, bunların % 60'ından fazlası Kırım Tatarıydı. Bu ağır şartların yaşandığı dönemde, başında Veli İbrahim'in bulunduğu Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti Kırım Tatarlarının millî partisi olan "Millî Fırka"nın eski mensupları ile sıkı irtibat ve yardımlaşma içinde olduktan başka, bu kimseler hükümette muhtelif vazifeler de almışlardı. Söz konusu kadrolarla Kırım'ın millî kültürü ve ekonomi sahalarında belirli bir başarıya erişildi. Ancak bunun hemen ardından baskı dönemi gelecekti. Mayıs 1928'de Veli İbrahim'in idam edilmesini takiben, Kırım Tatar halkının siyâsî şahsiyetlerinin ve aydın tabakasının topyekûn imhasına girişildi. Bazı hesaplamalara göre, II. Dünya Savaşı öncesindeki temizlik harekâtında kurşuna dizilen veya GULAG'lara (mahkûm çalışma kamplarına) kapatılan Kırım Tatarlarının sayısı yaklaşık 10.000'dir. Bunlara ilâveten 50.000 kadar Kırım Tatarı da "kulaklarla" (yani hâli-vakti iyi köylülerle) savaş kampanyası çerçevesinde Kırım'dan sürülmüşlerdir.

Böylelikle, 1930'ü yıllarda Sovyet hâkimiyeti evvelkilerden de şiddetli metotlarla Kırım'ı yerli halkından "temizleme" tatbikatını sürdürmüştür. II. Dünya Savaşı ise, bu kriminal siyasetin nihâî olarak neticelendirilmesi için yalnızca birvesile olmuştur.

II. Dünya Savaşı ve Kırım'ın Alman ordusu tarafından işgali yıllarında Kırım Tatar halkının bir kısmının tutumu ve faaliyetleri hakkında çeşitli rivayetler olmuştur. Elbette ki, Kırım Tatarlarının sürgününü haklı göstermeye çalışan Sovyet propagandası Kırım Tatarlarının ezici çoğunluğunun Nazilerle işbirliği yaptığını ve "Sovyet vatanına ihanet ettiğini" iddia etmiştir. Savaş döneminde Sovyet ordusunda veya partizan hareketinde yer almış, sürgün sonrası dönemde de millî harekete katılmış bazı Kırım Tatarları ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yönetimine yazdıkları müracaatnâmelerde bunun tam tersini ispatlamaya çalışıyorlardı. Ne var ki, pek az sayıdaki "halktan kopmuş" dışında bütün Kırım Tatarlarının Alman işgali yıllarında "Sovyet vatanına ve Komünist Partisi'ne sâdik kaldıklarını ve Nazilere karşı cephede ve partizan hareketinde kahramanca savaştıklarını" iddia eden bu insanlar da diğer açıdan ifrata düşmekteydi. İşin esasında, kaynakların ve olayların şahitlerinin naklettiği üzere, durum hiç de öyle tek taraflı anlatılacak kadar basit değildi.

Hiç şüphesiz, Alman faşizminin mahiyeti hakkında yeteri kadar malûmatı olmayan bazı Kırım Tatarları, bir ara halklarına kısa bir dönem içinde o kadar muazzam acılar çektirmiş olan, nefret edilen Bolşevik rejiminden Naziler sayesinde kurtulacakları ümidine kapılmışlardır. Bazı diğerleri ise Sovyet hâkimiyeti tarafından "Lenin'in ve Stalin'in eseri"ne mutlak sadâkat ruhunda ve "dünya sosyalizminin kaçınılmaz zaferi" inancında yetiştirilmişlerdi. Bu arada Almanya da, kendi ittifakı dairesine Türkiye'yi de çekebilme ümidiyle, işgal ettiği topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman halklara karşı daha

imtiyazlı ve müsamahakâr tutum takınacağını ortaya koydu. Bu siyasetin tezahürü olarak Kırım Tatarları tarafından teşkil edilen Müslüman komitelerine olumlu biryaklaşım içine girildi. Söz konusu komitelerin faaliyetleri arasında, Bolşevikler devrinde yıkılan ve kapatılan camileri tamir etmek veya baştan inşa etmek, millî maarif sistemlerini yeniden kurmak, Bolşevik iktidarının "sınıf politikasının eseri olan tasfiye kampanyaları ve diğer uygulamalarıyla Kırım Tatar halkının muhtelif tabakaları arasında meydana getirilmiş düşmanlıkları ortadan kaldırarak milleti tekrar birleştirmek, Alman ordusuna esir düşen Müslüman askerlerini kurtarmak yahut onların vaziyetlerini iyileştirmek gibi çalışmalar yer almaktaydı.

Bununla birlikte, bilhassa Nazilerin Kırım'da Yahudileri, Kırımçakları ve Çingeneleri kitle halinde kurşuna dizmelerini ve kollektif mesuliyet ve toplu rehine alma sistemlerinin uygulamaya konmasını müteakip, Kırım Tatarlarının ezici çoğunluğu Alman faşizmi ve Rus bolşevizmi arasında temelde bir farklılık olmadığını açıkça anladı. Bu bakımdan, Kırım Tatarlarının çoğu bu savaşı hiç birinden kendisine iyilik ve fayda gelmeyecek olan iki cânînin mücadelesi olarak gördü. Şurasını da kayd etmek gerekir ki, Kırım Tatarları Nazilerin Kırım Tatarlarını Almanya'nın Thüringen eyaletine sürmek ve "Gotenland" ismini verecekleri Kırım'a Almanları iskân etme niyetinde olduklarından haberdar değillerdi.

Sovyet ordusunun tekrar Kırım'a girmesini müteakip bir ay içinde, 18 Mayıs 1944'de vuku bulan Kırım Tatarlarının topyekûn sürgünü ve onlara karşı soykırımı girişilmesi ise en kötü beklentilerin bile fevkindeydi. Bu hâdise diğer özelliklerinin yanısıra, Sovyet idaresinin o ana kadar yaptığı en büyük hıyanetti. Zira, daha savaşın başlamasından öncesinden itibaren askere çağırılmış olan Kırım Tatar halkının erkeklerinin büyük kısmı o sürgün anında da kanlarını Sovyet hâkimiyeti uğruna dökmeye devam etmekteydi.

Vatana geri dönmeyi ve millî-teritoryal muhtariyeti ihya etmeyi amaçlayan Kırım Tatar millî hareketinin bizzat sürgünün gerçekleştiği 18 Mayıs 1944 günü başladığını söylemek mümkündür. Sürgün günü münferit olarak buna karşı koyanlar ve bu sebepten kurşuna dizilenler olmuştur. Bilâhare sürüldükleri yerlerden kaçma vakaları da görülmüştür. Bazı kimseler daha o yıllarda Sovyetler Birliği idaresine sürgünü protesto ettikleri yazılı müracaatlarda bulunmuşlar ve bundan dolayı cezalandırılmışlardır.

Bununla birlikte, Kırım Tatar Millî Hareketi'nin başlangıcını 1950'lerin ortaları olarak göstermek daha doğru olacaktır. Zira, bu tarihten önce yani sürgünün ilk on yılı boyunca, Stalin rejiminin en gaddar şartları altında, sürüldükleri mecburî iskân mahallerinde insanların kitle halinde açlıktan, hastalıktan ve cebrî çalışmadan kırıldıkları bir ortamda her hangi bir teşkilatlı siyasî harekete girişilebilmesine imkân yoktu. Gayet sınırlı olmakla birlikte böyle imkânlar ancak Şubat 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi XX. Kongresi'nde Stalin rejiminin bazı cinayetlerinin, şu cümleden halkların topyekûn ülkelerinden sürülmelerinin mahkûm edilmesinden sonra ortaya çıkabilmiştir. 28 Nisan 1956'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidiumu'nun özel bir kararnamesiyle Kırım Tatarlarının MVD (içişleri Bakanlığı) organlarının doğrudan gözetimi altında yaşaması uygulamasını kaldırdı. Ne var ki, söz konusu Kararname Kırım Tatarlarının sürgün edilmiş oldukları vatanlarına geri dönme hakları bulunmadığını da ifade etmekteydi.

O andan itibaren Kırım Tatarları yüksek devlet organlarına millederi hakkında adaletin yerine getirilmesi isteğinde bulunan ferdî ve kollektif dilekçeler göndermeye başladılar. Bu tür müracaatların sayısı da giderek çoğaldı.

Millî hareketin ikinci safhasını da Kremlin idarecileriyle görüşmek ve onlara yollanmış olan müracaatnâme ve dilekçelerin cevaplarını almak maksadıyla Moskova'ya halk temsilcilerinin gönderilmesi teşkil etti.

Bilhassa bu ilk yıllarda Sovyet idaresine yapılan Kırım Tatar müracaatları komünist ruhuna fevkalâde sâdık bir tonda kaleme alınır ve Lenin'in ve hayatta olan komünist liderlerin eserlerine çok sayıda atıfları ihtiva ederlerdi. Bunlar müracaatnâmelerin altına büyük sayılarda imza alınabilmesini mümkün kılardı. En büyük sayıda imza (yaklaşık 120.000) 1966'daki Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXIII. Kongresi'ne hitaben yazılan müracaatnâmenin altında toplanmıştı. Böylesine kitlevî bir iştirake Sovyetler Birliği'ndeki diğer millî, dinî ve insan hakları hareketlerinin hiç birinin tarihinde rastlanmamıştır.

O dönemde, Kırım Tatarlarının yaşadığı köy ve şehirlerde teşebbüs grupları teşkil edildiler. Bu grupların vazifeleri arasında, millî hareketin gerektirdiği işleri ve gayelerini izah etmek ve Kırım Tatar meselesine ilişkin gelişmeler hakkında malûmat vermek gibi maksatlarla Kırım Tatarlarının düzenli olarak bir araya gelmelerinin temini, muhtelif Sovyet yetkililerine hitaben bütün halk adından yazılan müracaatnâmelere imza toplanması, Moskova'ya temsilcilerin gönderilebilmesi için para toplanması ve idam edilmiş veya hapse atılmış olanların ailelerine yardım edilmesi gibi faaliyetler yer almaktaydı.

Moskova'ya giden Kırım Tatar temsilcileri, hükümet ve parti organlarına hitaben yazılmış belgelerin kopyalarını aynı zamanda muhtelif Sovyet gazete ve dergilerinin idarehanelerine, başkentteki toplumca tanınan şahsiyetlere ve başkalarına da vermekteydiler. 1965 yazından itibaren Kırım Tatarlarının Moskova'ya gönderdikleri ve Sovyet başkentinde daimî surette bulundurdıkları sürekli olarak

değişen insanlardan oluşan temsilcilerinin sayısı ortalama 15-20 kişi olup bu sayının yüzü geçtiği de görülüyordu. Kırım Tatarlarının yaşadıkları belli başlı merkezlere bu temsilcilerin faaliyetleri hakkında bilgi veren duyurular gönderilmekte, söz konusu duyurular buralarda çoğaltılarak bütün mahallî teşebbüs gruplarına yönlendirilmekteydi. Moskova'daki Kırım Tatar temsilcilerinin bu gibi bilgilendirme duyurulan Sovyetler Birliği'ndeki ilk *samizdat* teşkil etmiştir.

Teşebbüs grupları sistemi gayet tesirli ve az zaafli olarak işliyordu. Millî hareketin tek bir başının olmaması Sovyet otoriteleri tarafından bu başın kesilmesi ihtimalini ortadan kaldırıyor, teşebbüs grupları üyelerinin seçildiği ve halka hesap verdiği toplantıların açıkça yapılması da, bunların kanundışı gizli faaliyetler olarak suçlanmasını ve cezalandırılmasını güçleştiriyordu, ilk defa Kırım Tatarları tarafından meydana getirilen teşebbüs grupları sistemi sonraları Sovyetler Birliği'ndeki diğer millî ve insan hakları hareketierince de taklit edilmiştir.

Bununla birlikte, kaydetmek gerekir ki, Kırım Tatar Millî Hareketi iştirakçilerinin daimî arzuları, müracaatnâme, dilekçe ve enformasyon bildirilerinin Sovyet yetkililerin **takibatı** tehlikesinden mümkün merteye uzak olabilmeleri için titizlikle komünist ideolojiye ters düşmeyecek tarzda kaleme alınmaları, bu belgelerin objektifliklerine ve demokratikliğine halel getirmekteydi. Bu ise, insanların şuurlarında demokrasi ve hürriyet ideallerinin gelişmesini engelliyordu. Halbuki bu ideallerin bulunmadığı her türlü ictimâî-siyâsî hareketin krize girmesi kaçınılmazdır.

1965'den itibaren, Kırım Tatar Millî Hareketi bünyesinde halkın haklarının iadesi meselesinde temelde farklı bir strateji ve bakış açısına sahip daha radikal bir kanat ortaya çıkarak çok geçmeden hareketin sürükleyici gücü haline geldi. Millî hareketin o ana kadarki

lider şahsiyetlerinin çoğunluğu Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin eski idarecilerinden ve Komünist Partisi eski ileri gelenlerinden, II. Dünya Savaşı'nın ve Kırım'daki partizan hareketinin veteranlarından oluşmaktaydı. Bunlar halkın vatanına geri dönmesi ve muhtariyetin ihyası meselesinin çözümünün ancak Sovyetler Birliği idarecilerinin Kırım Tatarlarının Sovyet iktidarına ve Komünist Partisi'ne mutlak sadakatlerine ve Kırım Tatarlarının dönüşünün Kırım ekonomisine yararlı olacağına ikna olmalarıyla mümkün olabileceği görüşünden yola çıkıyorlardı. Halbuki yeni ortaya çıkan daha radikal kanadın mensupları bu yaklaşımı hayalci, dar görüşlü ve Kırım Tatar halkı için küçük düşürücü buluyorlar ve Kırım Tatar millî meselesinin ancak Sovyet hâkimiyetinin bu meselenin bütün yönleriyle çözümlenmeden kalmasının kendisine çözümlenmesinden çok daha pahalıya patlayacağını anlamasıyla hallolabileceğine inanıyorlardı. Aynı zamanda, bu yeni kanatta, millî meselenin âdil bir şekilde çözümlenmesine yönelik ciddî beklentilerden, (totaliter Sovyet sisteminin tamamen değişerek demokratik bir yönetim haline gelmesi yakın gelecekte muhtemel olmadığına göre) hiç değilse rejimin daha demokratik bir yönelişe girmesiyle söz edilebileceği inancı kökleşiyordu.

Bu bakış açısı Kırım Tatar Millî Hareketi'nin Sovyet rejimine şu yahut bu şekilde karşı koyan Sovyetler Birliği'ndeki bütün diğer millî-demokratik, dinî ve insan hakları hareketleriyle bütünleşmesini gerektirmekteydi.

Yeni kanadın müracaatnâmeleri, enformasyon bildirileri ve diğer belgeleri esas olarak geniş mânâda topluma ve bu meyanda Sovyetler Birliği dışındaki kamuoyuna hitap ediyordu. Bunlarda artık Sovyet rejimine yönelik iltifatlara yer verilmiyor, herşeyin adı olduğu gibi söyleniyordu. Bu belgeler kaide olarak Moskova'daki rejim muhalifleri ve yabancı ülkelerin basın muhabirleri vasıtasıyla Batı'ya

çıkarılıyor, bilâhare Azatlık Radyosu'nun (*Radio Liberty*), Alman Dalgası'nın (*Deutsche Welle*), BBC'nin, Amerika'nın Sesi'nin (*Voice of America*), Kanada Radyosu'nun (*Radio Canada*) ve diğer yabancı radyoların güçlü yayınlarıyla muhtelif dillerde tekrar Sovyetler Birliği'nin bütün topraklarına "geri dönüyorlardı". Bu, kendi imajını sevimli gösterebilmek maksadıyla gerek ülke içine, gerekse dış ülkelere yönelik propagandaya her yıl muazzam miktarlar harcayan Sovyet rejimine inen en hassas darbelerden biri olsa gerektir.

Bu bakımdan, Sovyet hâkimiyet organlarının en fazla millî hareketin bu yeni kanadına musallat olmaları şaşkıncı değildir. Bununla birlikte, millî hareketin komünist yanlısı, muhafazakâr diğer kanadının mensuplarının faaliyetleri rejimin tahammül edeceği sınırları aştığından, bunların da Komünist Partisi'nden atılmak, işlerinden çıkarılmak, idarî ve cezaî takibata uğramak gibi baskılara maruz kaldıkları sıkça görülüyordu.

1960'ların ikinci yarısından itibaren, Kırım Tatarları bilhassa sürgünün günü olan 18 Mayıs'ın ve Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluş günü olan 18 Ekim'in yıldönümlerinde her yerde düzenledikleri ve çok sayıda insanın katıldığı mitingler ve gösteriler gibi eylemler giderek artmaktaydı. 1969'un Temmuz ayında, çeşitli ülkelerin Komünist Partisi liderlerinin konferansının açılışının yapıldığı sırada, bir grup Kırım Tatarı Moskova'nın merkezî meydanlarından birinde gösteri yaptı. Gösterinin aslî talebi önde gelen insan hakları savunucusu ve Kırım Tatarlarını müdafaa ettiği için cezalandırılmış olan General Petro Hrihorenko'nun (Pyotr Grigorenko) derhal serbest bırakılmasıydı. Grup KGB ve milis (polis) tarafından dövülerek götürülene kadar meydanda ancak altı dakika kalabildi. Ne var ki, bu kısacık süre içinde Kırım Tatar meselesini özetleyen ve Petro Hrihorenko'nun durumu hakkında bilgi veren onlarca bildiri dağıtmayı başardılar. Gösteriyi izleyen ve

bildirilerden alanlar arasında çok sayıda yabancı basın-yayın muhabiri de bulunuyordu ki, bunlar yayınlarında bir kere daha Kırım Tatar probleminde söz etmeleri için vesile bulmuş oldular.

Kırım Tatar Millî Hareketi aktivistleri anti-Sovyet ajitasyon ve propaganda suçlamasıyla ilk olarak 1961 yılında mahkeme karşısına çıkarıldılar. Millî hareket mensuplarının Batı'nın iyice dikkatini çekmeye başlamaları üzerine, Sovyet idarecileri onları giderek artan sıklıkta yalan ve uydurma suçlamalarla muhakeme etmeye başladılar. Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerin ceza kanunlarına Temmuz 1966'da yeni maddelerin ilâvesiyle, millî hareket mensuplarına karşı açılan davaların sayısı daha da arttı. "Sovyet düzenine iftira" edilmesi hakkındaki yeni madde, Kırım Tatarlarının devletin milliyetler siyasetini tenkit eden her türlü belgesi dolayısıyla mahkûmiyetlerini kolaylaştırırken, "kitle düzenini bozucu hareketlere iştirak" hakkındaki yeni maddede Kırım Tatarlarının hiç bir zaman izin alınmaksızın düzenledikleri gösteri ve mitingleri kapsamı içine almaktaydı. Elbette ki, önde gelen aktivistlerinin tevkif edilmeleri Kırım Tatar Millî Hareketi'ne ciddi zarar verdi ve faaliyetlerinde belirli bir azalmaya yol açtı. Bununla birlikte, kısa bir süre içinde hareket yeni bir kuvvet alacaktı.

Kırım Tatar Millî Hareketi Moskova'daki insan hakları savunucusu çevrelerle sıkı bir bağ kurdu. Kırım Tatar Millî Hareketi'ne büyük sempati besleyen bu çevreler ona çok yönden destek vermeye çalışıyor ve hareketin aktivistlerinin tutuklanmalarını açıkça protesto ediyorlardı. Moskova'da bulunan Kırım Tatarları bunların evlerinden çok istifade ediyorlardı. 1970'li ve 1980'li yıllarda Sovyet mahkemeleri tarafından mahkûm edilen pek çok rejim muhalifinin davasında hazırlamak ve dağıtmakla suçlandıkları Kırım Tatar meselesine ilişkin çok sayıda belge de yer almıştır.

Moskova'da yaşayan ve sonradan dünyaca tanınacak olan insan hakları savunucusu General Petro Hrihorenko'nun oynadığı rolden burada özel olarak söz etmemiz gerekmektedir. Kırım Tatar probleminde, zulme maruz bırakılmış halkların hukukunun müdafaasına dair pek çok mektup ve müracaatnâmeyi kaleme almış olan yazar arkadaşı Aleksey Kosterin vasıtasıyla haberdar olan General Hrihorenko, hayatının sonuna kadar halkımızın dostu ve destekçisi olmuştur. Bu uğurda Sovyet rejiminin en korkunç cezalarından birine maruz bırakılmış ve içişleri Bakanlığı'nın özel akıl hastahanelerinde beş yıl hapsedilmiştir. Serbest bırakılmasının ardından Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edildi ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşti. Hayatının son günlerine kadar, şahsen ve başında bulunduğu Ukrayna Helsinki Grubu vasıtasıyla ABD Başkanı'na ve milletlerarası teşkilatlara Sovyetler Birliği'ndeki Kırım Tatar siyâsî mahkûmlarının serbest bırakılması için çağrılarda bulunmayı sürdürdü. Hal böyleyken, 1991'de Kırım'a geri dönen Kırım Tatarları tarafından kurulan ilk yerleşim yerindeki ilk sokaklardan birine Pyotr Grigorenko (Petro Hrihorenko) adının verilmesi şaşırtıcı değildir.

Diğer taraftan, Kırım Tatar Millî Hareketi de Sovyetler Birliği'ndeki diğer millî ve demokratik hareketlere ve genel demokratik sürece kendi ciddî desteğini vermeye başladı. Kırım Tatar Millî Hareketi'nin bu çizgisi hareketin aktivistlerinden birinin 1980'lerin başlarında Taşkent'deki muhakemesindeki son sözlerinde şöyle formüle edilmişti: "Başkalarının ihlâl edilen haklarına kayıtsız kalarak kendi hakların için ortaya çıkmak mümkün değildir." Kırım Tatar Millî Hareketi aktivistlerinin imzaları sadece kendi halklarının hukukunu savunan müracaatnâme ve bildirimlerin altında değil, diğer insan hakları müdafilerinin tevkiflerine, Sovyet ordusunun Çekoslovakya'ya ve Afganistan'a tecavüzüne ve her türlü millî ve dinî baskı ve

zulme karşı çıkan protesto belgesinin altında yer almaktaydı. Kırım Tatarları 1969'da Sovyetler Birliği'nde ilk defa teşkil edilen insan hakları teşebbüs grubunun da kurucuları arasında yer almışlardır. Kırım Tatar Millî Hareketi'nin bu kararlı çizgisi ona gerek Sovyetler Birliği dâhilinde, gerekse dış ülkelerde büyük itibar kazandırmıştır.

Taşkent'de düzenlenen ve binlerce kişinin katıldığı halk gösterilerini müteakip 5 Eylül 1967'de S.S.C.B. Yüksek Sovyeti Prezidiumu "Kırım'da Yaşamış Tatar Milliyetinden Yurttaşlar Hakkında" bir Kararname yayınladı. Bu kararnamede, "evvelce Kırım'da yaşamış Tatarlar"ın sürgün edildikleri yerlerde ne kadar geniş haklara sahip oldukları hususundaki klasik demagojinin yanısıra, Kırım Tatarlarının bundan böyle Sovyetler Birliği'nin her yerinde yaşama hakları olduğu kaydediliyordu. Bu Kararnâme'nin neşriyle birlikte, yüzlerce Kırım Tatar ailesi Kırım'a hareket etti. Ne var ki, Kırım'daki mahallî idareciler söz konusu Kararnâme'nin «münhasıran "emperyalist propaganda"yı etkisiz kılmak maksadıyla neşredildiği ve Kırım Tatarları için Sovyetler Birliği'nin her tarafında yaşayabilmeleri hususunun hiç bir şekilde Kırım'a yerleşmeleri mânâsına gelmediği hususunda merkezden "izahat" almışlardı. Böylece, Kırım'a dönen Kırım Tatarlarını geri göndermek üzere derhal tedbirler almaya giriştiler. Kırım Tatarları Kırım'da ev satın aldıklarında, oturma izni ve iş temini gibi hususlarda bunları noterde tasdik ettiremiyor, sonra da oturma izinleri olmadığı için defalarca ceza ödüyorlar ve nihayet pasaport düzenini ihlâl ettikleri için hüküm giydirilerek cebren Kırım dışına çıkarılıyorlardı. Bütün bunlar mahallî yetkililerin Kırım Tatarlarına reva gördükleri standart muameleydi.

Yalnızca 1968 yılı içinde Kırım'a dönen ancak cebren dışarı atılan veya ağır baskılar karşısında barınmalarına imkân verilmeyen Kırım Tatarlarından sayısının on binden fazla olduğu hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, vatanlarında kendilerini negibi kanunsuzlukla-

rın beklediğini çok iyi bilseler de Kırım Tatarları yine Kırım'a dönmeye devam ettiler. Bazı aileler defalarca Kırım'dan dışarı atılmalarına rağmen tekrar geri geldiler ve vatanlarında yaşama hakkı için mücadelelerini sürdürdüler.

Bazen bu Kırım dışına atılmaların trajik neticeleri olmaktadır. Kırım'dan ailesi ile birlikte fevkalâdegaddarâne bir muameleyle dışarı sürülen 35 yaşındaki Fevzi Seydaliyev'in hikâyesi buna bir örnektir. Seydaliyev Kırım'dan dışarı çıkarıldıktan sonra Moskova'ya giderek Kızıl Meydan'da protesto gösterisi yapmaya kalkıştı. Derhal tutuklandı ve kapatıldığı Dnepropetrovsk şehri hapishanesinde 19 Ekim 1968'de öldürüldü.

46 yaşındaki üç çocuk babası Musa Mamut Kırım'ın Beşterek (Donskoe) köyünde 23 Haziran 1978'de tekrar Kırım'dan dışarı çıkarmak üzere evine gelen mahallî Sovyet idarecilerinin önünde protesto maksadıyla üzerine benzin dökerek kendini yaktı.

Kırım'dan dışarı çıkarılma esnasında vücutlarına ağır darbeler alan bir çok çocuk da sonradan hayatlarını kaybetti yahut ömür boyu sakat kaldı.

Burada kaydetmek gerekir ki, bu zulümlerin sorumlusu olan yetkililerin hiç birisi bundan dolayı cezalandırılmamıştır. Eğer yaş haddinden emekli olmamışlar ise, bu gibiler bugün de Kırım'daki mahallî idarelerde sorumlu mevkilerde bulunmaktadır.

1967-1987 arasındaki yirmi yıllık süre içinde Kırım mahkemelerinde **dahilî** pasaport düzeni kaidelerini ihlâl ettikleri ithamıyla mahkûm edilen Kırım Tatarlarının sayısı 300'ü geçmekteydi. Aynı şekilde, yetkililerin suistimalerine dair kamuoyuna **hitaben** yazılan müracaatnâmeleri hazırlayan yahut bunları imzalayanlar da Sovyet sistemi ve devletin milliyetler siyaseti hakkında iftira atmak suçuyla hapse atıldılar.

1960'larda ve 1980'lerde Kırım'a dönen ancak tekrar tekrar Kırım dışına çıkarılan Kırım Tatar ailelerinin çoğu yaşadıkları sürgün

yerlerine geri dönmek yerine, Ukrayna'nın Herson ve Zaporog oblastlarıyla (vilayetleriyle) Rusya Federasyonu'nun Krasnodar eyaleti gibi Kırım'a mümkün mertebe yakın olan yerlere yerleştiler. Onlar buralarda millî hareketin teşebbüs gruplarını teşkil ettiler. Vatanlarında en şiddetli kanundışı zulümleri yaşamış olan bu insanlardan müteşekkil olan teşebbüs grupları kısa süre içinde en aktif ve dinamik gruplar haline geldiler.

Sovyet yetkililerinin Kırım Tatar Millî Hareketi'ne karşı politikası yalnızca baskı ve zulümlerden ibaret değildi. Sovyet organları, 1970'li yılların başlarından itibaren Kırım Tatar Millî Hareketi'nin bölünmesi ve içinde kukla olarak kullanılabilir akım ve hizipler oluşturulması için teşebbüslere giriştiler. Bu akım ve hizipler de halkın vatanına dönmesi ve Kırım'da muhtariyetin ihya edilmesi arzusunda olduklarını söylemekle birlikte, onların asıl meşguliyeti Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne, resmî Sovyet organlarına * ve muhtelif süreli yayınların idarehanelerine Kırım Tatar Millî Hareketi'nin aktivistlerini anti-Sovyetizmle, "Batılı emperyalistlerle ve Sovyet muhalifleriyle bağ tutmakla suçlayan bildirimler yollamak oluyordu. Bu hiziplerin ifadesine göre, suçladıkları aktivistler Kırım Tatarlarını "Sovyet halkı" ve Sovyet hükümeti nezdinde küçük düşürdükleri için Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmeye ve bütün hukukunun iadesine engel olmaktaydılar.

Sovyetler Birliği'ndeki millî ve insan hakları hareketleriyle "ilgilenmekle" görevli bölümde çalışmış olan sabık KGB Yarbayı Aleksandr Kiçihin, Ekim 1993'de Azatlık Radyosu'na (*Radio Liberty*) verdiği mülakatta KGB'nin Kırım Tatar Millî Hareketi'nin asıl çizgisine alternatif olacak üç ayrı akım oluşturduğunu tasdik etmiştir.

Bundan başka, Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ideoloji Bölümü KGB'nin ilgili dairesiyle birlikte, sistematik surette gerek bütün Kırım Tatar Millî Hareketi, gerekse münferit aktivistler hakkında kaba uydurma ve iftiralarla dolu daktiloyle yazılmış

bildirileri hazırlamakta ve (çoğunlukla posta yoluyla) dağıtmaktaydı. Bu bildirilerin altında imza olarak, isim vermeksizin, "Kırım Tatar intelligentsiyası Mensupları", "Kırım Tatar Komünistleri", "Parti, savaş ve Emek Veteranları", ve saire gibi ibareler yer almaktaydı. Bazen de, bu bildirilerin altında Kırım Tatar milliyetinden ve prestijli vazifelerde bulunan gerçek kişilerin imzalarının yer aldığı da olurdu. Daha sonraları bu imzaların çoğunun Sovyet organları tarafından baskı ile toplandıkları ortaya çıktı.

1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nde başlayan demokratikleşme sürecinin Kırım Tatar Millî Hareketi'nin daha da faal hale gelmesine ve gücünü konsolide etmesine yardımcı olduğu bir gerçektir. 11-12 Nisan 1987'de Taşkent'de Kırım Tatar Millî Hareketi teşebbüs gruplarının bütün Sovyetler Birliği çapındaki ilk toplantısı yapıldı. Bu toplantıda bütün Kırım Tatar milleti adından Mihail Gorbaçov'a hitaben bir müracaatnâme kabul edildi. Söz konusu müracaatnâmede, Kırım Tatarlarının temel talepleri ortaya konmakta ve millet adına müzakerelere katılması istenen 16 temsilcinin isimleri gösterilmekteydi.

Ancak, altına kısa sürede 40.000 kişinin imza attığı bu müracaatnâmeye hiç bir cevap verilmedi. Bunun üzerine, 13-14 Haziran 1987'de düzenlenen müteakip bütün Sovyetler Birliği çapındaki teşebbüs grupları toplantısında Moskova'ya mümkün olan azamî sayıda temsilci gönderilerek bunların orada Kırım Tatar meselesine Sovyetler Birliği yönetiminin ve kamuoyunun dikkatini çekmek üzere barışçı eylemlere girişmesi kararı alındı. Bu bütün Sovyetler Birliği çapındaki teşebbüs grupları toplantısında, Kırım Tatar Millî Hareketi'nin en yüksek organı olmak üzere 16 kişiden müteşekkil Merkezî Teşebbüs Grubu meydana getirildi. Moskova'ya giden Kırım Tatarları kendilerine karşı şiddet kullanılacağı tehdidine rağmen, 6 ve 23 Temmuz 1987 günleri Sovyet tarihinde ilk olmak üzere Kızıl Meydan'da açık gösteri düzenlediler. Dünya basın, radyo ve televizyonları

bu gösteriler ve bunların milis ve özel kuvvetler tarafından zor kullanılarak dağıtılması hakkındaki haberleri dünyaya duyurdular.

Sovyet yönetimi bu olaylara resmî ajansı olan TASS'ın 24 Temmuz 1987 tarihli bir bildiriyle cevap verdi. Bu bildiriye yine Kırım Tatar halkı hakkında kaba uydurma ve hakaretler yer alıyor ve Kırım Tatarlarının problemleriyle ilgilenmek üzere SSCB Yüksek Sovyeti Başkanı Andrey Gromıko başkanlığında bir devlet komitesinin kurulduğu duyuruluyordu.

TASS bildirisi Kırım Tatarları arasında muazzam bir infialin doğmasına ve Kırım Tatar Millî Hareketi'nin görülmemiş ölçüde bir tırmanışa geçmesine yol açtı. Kırım Tatarlarının yaşadıkları her yerde miting ve gösteri dalgaları birbirini takip etti.

11 ay içinde Gromıko'nun başkanlığındaki devlet komisyonu tesbitve kararlarını yayınladı. Bunların esas mahiyeti, II. Dünya Savaşı sonrasındaki demografik değişimler dolayısıyla hâlen Kırım'ın nüfusunun ezici çoğunluğu Ruslar ve Ukrainerden oluştuğundan Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmelerinin ve Kırım muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasının mümkün olmadığı yönündeydi.

Bunun üzerine, yeniden Kırım Tatar miting ve gösterileri yapılmaya başlandı. Taşkent, Moskova ve Taman'da yapılan gösteriler milis tarafından şiddet kullanılarak dağıtıldı. Hükümet organlarının gaddarlığına cevap ve Gromıko komisyonunun kararlarını protesto mahiyetinde olmak üzere ilk defa bütün Kırım Tatarlarını kapsayacak şekilde genel grev düzenlendi. Genel grev neticesinde 1500 Kırım Tatarı işlerinden atıldı.

Artık Kırım Tatarlarının ezici çoğunluğu vatanlarına dönmek için hükümetten medet ummanın mümkün olmadığını çok iyi anladı. Böylece, sürgün yerlerindeki Sovyet idarecileri tarafından karşılına çıkan pek çok engelleri aşmayı başaran yüzlerce aile Kırım'a hareket

etti. Onları Kırım'da mahallî idarecilerin gelenekleşmiş mukavemeti bekliyordu, işin gerçeği, Kırım'daki Sovyet idarecileri artık eskisi gibi Kırım'da Kırım Tatarlarına yer olmadığını açıkça ilân edemiyorlar (gerçi bazılarında bunu söyleyenler çıkmadı değil), onları cebren Kırım dışına süremiyorlar ve dahilî pasaport düzenini ihlâl suçuyla hapse atamıyorlardı. Sadece Sovyetler Birliği'ndeki gelişmekte olan açıklık ve demokrasi cereyanları değil, Kırım Tatar Millî Hareketi'nin ulaştığı güç de bu gibi davranışlara izin vermiyordu. Mahallî Sovyet idarecileri artık daha ziyade, bürokratik tedbirlere, Kırım Tatarlarına ev satmamaları için Rus dilli ahali arasında "çalışmalara", milliyetler arasında gerginlik yaratmak gibi faaliyetlere başvuruyordu.

Oturma izni almak yahut satın aldıkları evleri noterde tasdik ettirebilmek için Kırım Tatarları yine mitingler, gösteriler, piketler ve açlık grevleri yapmak zorunda kalıyorlardı. Meselâ, Bahçesaray rayonunu (ilçesini) öz halkından "temiz" tutmak gayreti içine düşen mahallî Sovyet idarecilerine karşı, yaklaşık yüz Kırım Tatarı 17-21 Mayıs 1988 tarihlerinde Bahçesaray Rayon icra Komitesi binası yanında dört gün kesintisiz gösteri yapmaya mecbur oldu. Ancak bundan sonra ilk bir kaç Kırım Tatar ailesi oturma iznine kavuşabildi. Kırım Tatarları Kırım'ın her yerinde böyle veya başka şekillerdeki protesto ve mücadelelerde bulunmaya mecbur bırakıldılar. Neticede, Kırım'daki Kırım Tatarlarının nüfusu bir yıl içinde iki katına çıktı ki, 1989 Nisan ayında bu rakam yaklaşık 40.000 olmuştu.

Böylelikle, Kırım Tatar Millî Hareketi'nin ve mücadelenin ağırlık merkezi tedricen Özbekistan'dan anavatana yani Kırım'a kaydı. Bütün engellemelere rağmen halk Kırım'a dönmeye devam ediyordu. Kırım Tatar Millî Hareketi iştirakçilerinin son büyük toplantısı olan Kırım Tatar Millî Hareketi teşebbüs gruplarının bütün Sovyetler Birliği çapındaki beşinci toplantısı 29 Nisan-2 Mayıs 1989 tarihleri arasında Taşkent oblastının (vilâyetinin) Yanıyul kasabasında

yapıldı. Toplantıya katılanların oylarını ezici çoğunluğu ile mevcut teşebbüs grupları arasında Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı adında belirli sayıda üyesi, nizâmnâmesi ve açık bir programı olan sosyal-siyâsî bir teşkilat kurulması kararı kabul edildi. Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nın Merkez Şûrası ve Başkanı bir yıllık görev süresi için gizli oyla seçildi. Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı Merkez Şûrası'nın bundan sonraki bütün büyükforum, toplantı ve kongreleri Kırım'da yapılacaktı. Kırım Tatarları birbiri ardından Kırım'a dönerlerken Teşkilat'ın Merkez Şûrası üyelerinin çoğunluğu da artık Kırım'a dönmüş bulunuyordu. Zâten, vatana dönen Kırım Tatarlarının hergeçen gün artan sayısı ve mahallî idarecilerin onlara karşı giderek sertleşen tavrı Kırım'da çok daha teşkilatlı ve maksatları iyi belirlenmiş bir hareket yürütmeyi zarurî kılmaktaydı.

Kısa süre içinde, Kırım'da Kırım Tatarlarının bulunduğu her yerleşim yerinde Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nın şubeleri teşkil edildi. Bu şubelerin temsilcileri iki haftada bir yahut şartlar icap ettirirse daha sık olarak toplanarak bütün yerleşim yerlerinden gelen bilgileri değerlendirmekte ve gereken kararları almaktaydılar. Bu suretle durumu kontrol altında tutmak, vatandaşların haklarını korumak, mahallî Sovyet idarecilerinin provokasyonlarını boşa çıkartmak ve aynı zamanda bazı yerlerde meydana gelme tehlikesi gösteren etnik çatışmaların önüne geçmek mümkün olmaktaydı.

Bununla birlikte, Kırım Tatarlarının kitlevî dönüşüne bağlı olarak Kırım'daki mesken fiyatlarının fahiş bir şekilde yükselmekte ve aynı sebepten sürgün yerlerini terk eden Kırımlıların satmak istedikleri evlerin fiyatları da düşmekteydi. Böyle olunca, Kırım Tatarlarının ev satın almak yoluyla Kırım'a dönmeleri çok zorlaştı. O zaman da, Kırım'a geri dönen Kırım Tatarlarına üzerinde kendi imkânlarıyla ev kurabilecekleri arazi payları tahsis edilmesi meselesi gündeme geldi. Kırım Tatarlarının mahallî idarecilere bu yöndeki

bütün müracaatlarına boş arazi olmadığı cevabı verilirken, aynı zamanda Rus ahaliye bahçecilik yapmaları, ev ve daça (yazlık ev) kurmaları için hızlatoprak dağıtımına başlandı. O kadar ki, bazen Rus ahaliye arazi dağıtımı işyerlerinden (meselâ, Akmescit şehrindeki "Foton" ve "Fiolent" fabrikalarından) yapılıyor, onlara bu toprakları olarak kullanmalarının bir "yurtseverlik borcu" olduğu, aksi takdirde söz konusu arazilerin dönmekte olan Kırım Tatarlarının eline geçeceği ve böylelikle Kırım'ın "Tatarların" olacağı belirtiliyordu. Bahçesaray rayonunda (ilçesinde) kolhoz ve köy Sovyetleri reisleriyle Komünist Partisi idarecilerinin köyleri dolaşarak orada yaşayan Ruslar arasında mevcut boş arazileri bir an evvel işlemeleri ve oralara yazlıklar kurmaları için ajitasyon yaptıkları belgelenmiştir. Bu ajitasyonlarda köylülere bu toprakları sadece kendileri için almakla kalmamaları, derhal Kırım dışındaki akraba ve arkadaşlarına haber vererek onları da çağırılmaları istenmekte, onlara inşaat ve iskân için her türlü yardım vaad edilmekteydi. Yine aynı tehdit tekrarlanmaktaydı: Aksi takdirde Kırım "Tatarların eline geçecek"ti. Böylelikle, oldukça kısa bir süre içinde 150 binden fazla arazi parseli temin edildi. Sonraları gazetelerde şu yahut bu şahsın tarla yahut yazlık arazi parselini döviz karşılığında satmakyahut otomobil, video, vs. ile değiştirmek istediği hakkında ilânlar yer almaya başlayacaktı.

Kolhozlar, sovhozlar ve rayon idareleri Rusya'dan çeşitli kuruluş ve firmalarla onlarca anlaşma imzalayarak, onlara inşaat malzemeleri, yakıt ve başka mallar karşılığında Kırım'da mesken ve diğer binaların inşaatı için arazi tahsis ettiler. Bu gelişmeler karşısında, Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı Merkez Şûrası 9-10 Haziran 1989 tarihli toplantısında Kırım'da kendisine ev inşa etmek üzere kendi iradesiyle arazi parseli işgal eden Kırım Tatarlarına "her türlü yardım ve desteği gösterme" kararını aldı.

Kırım Tatarları tarafından boş arazilerin bu şekilde ilk işgali vakası Ağustos 1989'da Bahçesaray rayonunda gerçekleşmiş ve bilâhare bütün Kırım'a yayılmıştır. Sovyet makamlarının buna cevabı Kırım Tatarlarının buralarda kurduğu çadırlara baskınlar düzenleyerek onları dağıtmak, cezaî takibata geçmek ve tevkifler yapmak şeklinde oldu. Bazı hallerde, Kırım Tatarlarının kurduğu derme çatma evlere baskınlar düzenleyen mahallî idareciler bu baskınlara çevre köylerdeki Rus ahaliyi de celbetmeye girişerek (ne yazık ki, bunda başarısız oldukları söylenemez) geniş çaplı bir etnik çatışma tehlikesini doğurmaktan da çekinmediler. Mahallî gazeteler "Tatar ekstremistler"e ve Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'na karşı linç duygusunu körükleyen yazılarla doluydu. Sovyet organlarının Kırım Tatarları arasından yetiştiregeldiği bazı "akım" ve grupların mensupları ile Kırım mahallî idaresinden beslenen Kırım Tatar milliyetinden bazı şahıslardan da bu propagandalarda uysallıkla vazife alanlar oldu. Sonraları mahallî Kırım Sovyet idaresi bünyesinde teşkil edilen "Sürgün Edilmiş Halkların Meseleleriyle İlgili Komite"ye de bu şahıslar dahil edileceklerdi. Söz konusu Komite, Ukrayna tarafından Kırım Tatarlarının ve Kırım'dan sürgün edilmiş diğer etnik grupların geri dönüş programı çerçevesinde tahsis edilen kaynakların dağıtımı, daha doğrusu israf ve talan edilmesi işiyle meşgul olacaktı.

Bütün bunlara rağmen, Kırım Tatarlarının sarsılmaz azmi sayesinde işgal ettikleri toprakların büyük kısmı ellerinden geri alınamadı. Bu durumda mahallî yetkililer belirli bir müddet içinde bu fiilî durumu "kanunîleştirmeye" mecbur kaldılar. Sonraları zâten geri almaları mümkün olmayan bu parsellere işaret ederek Kırım Tatarlarına ne kadar çok arazi "tahsis etmiş" oldukları hakkında beyanlarda bulunacaklardı. Böylelikle, iki-üç yıl içinde on binlerce Kırım Tatar ailesi vatana dönmeye ve hiç değilse boş parseller üzerinde ikâmet ruhsatı almaya muvaffak oldu.

Sovyetler imparatorluğu'nun çöküşünün açık işaretlerinin ortaya çıkması ve Sovyet Birlik cumhuriyetlerinin bağımsız devletlere dönüşmesi gibi gelişmeler Kırım'daki Rus şoven çevrelerini ve en başta da Komünist Partisi Kırım Oblast Komitesi'ni ciddi surette telaşlandırdı. Bu çevreler, Çarlık ve Bolşevik rejimlerinin Kırım'a dair bütün diğer kararları tamamıyla kanunî ve âdilmişçesine, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun 19 Şubat 1954 tarihli Kırım'ın Rusya Federasyonu terkiinden çıkartılarak Ukrayna'ya bağlanması hakkındaki Kararnâmesi'nin "kanundışı" olduğuna dair yaygara koparmaya başladılar. Evvelce, Komünist Partisi Kırım Oblast Komitesi, Kırım Tatarları sürgünden sonra lağv edilmiş olan Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasını talep ettiklerinde bunu adetâ ağır bir suç olarak görürdü. Halbuki, aynı komite şimdi Moskova'nın da desteğiyle, "Kırım halkının kendi kaderini tayin hakkından söz etmeye ve bir tür "Birlik Antlaşması"yla SSCB bünyesinde yer alması öngörülen Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ihyası için referandum yapılmasına dair kampanya başlattı. Elbette ki burada söz konusu olan Kırım'ın yerli halkı olan ve o sırada büyük kısmı sürgün yerlerinde yaşamakta bulunan Kırım Tatarlarının değil, sürgünden sonra çoğu Rusya'dan Kırım'a yerleştirilmiş olan ve hâlen Kırım nüfusunun kahir ekseriyetini teşkil eden göçmenlerin kendi kaderini tayin hakkıydı. Diğer bir ifadeyle, gerçekleştirilmek istenen, Kırım Tatar halkının tarihî vatanı üzerinde geniş yetkilere sahip mahiyet itibarıyla bir Rus muhtariyeti kurmaktı. Bu muhtariyetin de şartlar müsait olduğu takdirde sürgün sonrası göçmenlerin büyük çoğunluğunun vatanına yani Rusya'ya bağlanması yahut bir müddet kendi başına buyruk bir cumhuriyet olarak kalması öngörülmekteydi.

Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı Kırım Tatar halkının kanunî hak ve menfaatlerinin utanmazca ihlâli olarak telâkkî ettiği bu

maceraya şiddetle karşı çıktı. Teşkilat vatandaşlarını 20 Ocak 1991'de yapılacak olan ve neticesi baştan belli olan "referandum"u boykot etmeye çağırırdı.

Kırım Tatar halkının kanunî haklarını korumak için olmasa bile, hiç değilse kendi hükümlerini ve toprak bütünlüğünü muhafaza gayesiyle Ukrayna hükümetinin bu "referandum" a karşı bir takım tedbirler alacağı yönünde bazı ümitler vardı. Kaldı ki, böyle bir "referandum"un yapılması Ukrayna'nın şu yahut bu bölgesinin statüsüne dair meselelerin bölge çapında değil, ancak bütün Ukrayna çapında referandumların neticesi esas alınarak belirlenmesini öngören Ukrayna kanunlarına da aykırıydı.

Ne var ki, Ukrayna parlamentosundaki komünist çoğunluk 12 Şubat 1991 tarihli kararıyla Kırım referandumunun neticelerini tasdik ve teritoryal esaslı Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin teşkilini kabul etti. Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı temsilcileri Ukrayna parlamentosu toplantı salonuna alınmalarına ve demokratik görüşlü milletvekillerinin ısrarlı taleplerine rağmen kendi vatanlarının statüsü meselesi hakkında karar verilecek olmasına bakılmaksızın söz hakkı alamadılar. Bu arada, Komünist Partisi Kırım Oblast Komitesi idaresi Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nın bütün Kırım Tatar halkını temsil etmediği ve Kırım Tatarları arasında muhtelif siyâsî eğilimlerde çeşitli akımlar olduğu yolunda iddialar ortaya atmakla meşguldü.

26 Haziran 1991 tarihinde Akmescit'de Kırım Tatar Millî Kurultayı toplandı. Kurultay'a iştirak eden Kırım Tatar halkının temsilcileri Sovyetler Birliği'nde Kırım Tatarlarının yaşadığı bütün yerleşim yerlerinde yapılan seçimlerle belirlenmişti.

Kırım Tatar Millî Kurultayı Kırım Tatar halkının iradesi hilâfına Kırım'da teşkil edilen muhtar cumhuriyetin meşru olmadığını ilân ederek, "Kırım Tatar Halkının Millî Egemenlik Beyannâmesini kabul

etti. Ayrıca, Kurultay'da gizli oyla yapılan seçimle Kırım Tatar halkının en yüksek temsil organı olmak üzere Kırım Tatar Millî Meclisi teşkil edildi.

Böylece, Kırım Tatar Millî Meclisi derhal Kırım'ın her yerinde mahallî millî idare organları olarak köy, kasaba ve bölge meclislerinin kurulmasına girişti. Kırım Tatarlarının Kırım'ın dışında geçici olarak yaşadıkları yerlerde ise vatana dönüşyardım komiteleri kuruldu.

Bu Kitap Tekirdağ Kırım Türkleri Derneği Tarafından e-kitap haline getirilmiştir.

Cenk Giray 27/08/2009

Mustafa Abdülcemil Kırımoglu (Cemilev) 13 Kasım 1943 tarihinde Kırım'da, Bozköy'de doğdu. Ailesi ile birlikte henüz altı aylık bir bebekken 18 Mayıs 1944'te, bütün Kırım Tatarları gibi Kırım'dan sürgün edildi.

1961 yılında arkadaşlarıyla birlikte "Kırım Tatar Millî Gençlik Teşkilâtı"nı kurdu. Bu yıldan itibaren Kırım Tatarlarının vatanına dönüşü için yaptığı insan hakları mücadelesi nedeniyle 7 defa mahkûm edildi, toplam 15 yılını hapisane ve çalışma kamplarında geçirdi.

1974 yılındaki üçüncü mahkûmiyetinde 1 yıl müddetle Sibiry'a da ağır şartlı çalışma kampına sürgün cezasına çarptırıldı. Cezasının bitimine üç gün kala hakkında yeni bir dava açıldı. Bunun üzerine açlık grevine başladı. Açlık grevi 303 gün sürdü. Kırımoglu'nun adı ve Kırım Tatarlarının meselesi Türk ve dünya kamuoyuna duyuruldu.

1986'da Reykjavik şehrinde yapılan ilk Gorbaçov-Reagan zirvesinden sonra aralarında Kırımoglu'nun da bulunduğu hapisteki dünyaca ünlü 5 insan hakları savunucusu şartlı olarak serbest bırakıldı.

Arkadaşlarıyla birlikte, 1987 yılının Temmuz ayında Moskova'daki Kızıl Meydan'da Sovyet tarihinde benzeri hiç görülmemiş Kırım Tatar gösterilerini organize etti. Bu gösteriler, gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse hür dünyada büyük yankı yarattı ve dikkatleri Kırım Tatar meselesine çevirdi. Kırım Tatarlarına vatanları Kırım'ın yolunu açtı.

1991 yılında Kırım Tatarlarını temsile yetkili en üst organ olan Kırım Tatar Millî Meclisi'nin başkanlığına seçildi. İnsan hakları ve demokrasi mücadelesinde daima barışçı yollara bağlı kalması sebebiyle 1998 yılında milletlerarası Nansen ödülüne layık görüldü.

İki dönem Ukrayna milletvekilliğine de seçilen Mustafa Abdülcemil Kırımoglu, evli ve üç çocuk babasıdır. Bahçesaray'da yaşamaktadır.